

FAYYUM PORTELERİ

F. Deniz KORKMAZ EKİCİ*

ÖZET

Fayyum Portreleri, Mısır'ın Fayyum bölgesindeki yeraltı mezarlıklarından çıkarıldıkları için bu adla nitelendirilmişlerdir. Portreler Mısır'ın Roma İmparatorluğu egemenliği altında olduğu dönemde, M.S. I - III. yüzyıllar arasında gerçekleştirilmiştir. Günümüzdeki portreleri aratmayacak şekilde tasvir edilen bu portreler, modelin bireysel niteliklerini olabildiğince ayrıntılı bir biçimde gösterir. Çalışmada, ölüye sonsuz yolculuğu sırasında eşlik etmek üzere yapılmış olan bu portrelerdeki bilinmeyenler aydınlatılmaya çalışılmıştır.

FAYUM PORTRAITS

Abstract

Portraits of Fayum, in Egypt's Fayum are labeled with this name for the underground cemeteries were taken out. Portraits of Egypt under the rule of the Roman Empire period, the A.D. I - III. carried through the centuries. These portraits were depicted like contemporary portraits, a style reminiscent in today. These portraits were depicted individual characteristics of the model, a detailed style. In this study, which is made to accompany the deceased during the journey of infinite unknowns in this portraits are tried to clarify.

Anahtar Kelimeler: Fayyum, Portre, Mısır Resmi

Key Words: Fayum, Portrait, The Egypt Painting

* Yrd. Doç., Osmangazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Odunpazarı / ESKİŞEHİR, e-mail: fdenizkorkmaz@gmail.com

GİRİŞ

Fayyum Portreleri, Mısır'da M.S. I. ve III. yüzyıllarda mumyalanmış cesetlerin baş kısmına yerleştirilmiş, ahşap panolar üzerine resmedilmiş portre resimlere verilen modern bir isimdir. Çarpıcı bakışlarıyla izleyiciye direkt olarak bakan bu çehreler dünyanın bilinen ilk portreleridir (Resim 1), (Resim 2). Bu eserler ayrıca eşsiz özellikleriyle bilinen ilk tipik ikon resimlerdir. Günümüze değin gelen yaklaşık 1000 mumya portresi bulunmaktadır.¹ Portreler Mısır'ın birçok bölgesindeki mumya mezarlarından çıkarılmasına rağmen, büyük çoğunluğu Fayyum bölgesinde bulunduğu için bu isimle adlandırılmışlardır.² Bu kutsal şaşırtıcı portreler mezarlarından ilk çıkarıldığında akla gelen ilk soru; bu portrelerde betimlenenler kimlerdi? Yapılmalarının amacı ne olabilirdi? Mısır sanat özellikleriyle örtüşmeyen bu portrelerin

¹ Barbara BORG, Painted Funerary Portraits, 06. 10. 2010 tarihinde <http://escholarship.org/uc/item/7426178c#page-8> adresinden erişilmiştir.

² John BERGER; **The Shape of a Pocket**, New York, Pantheon Edition, 2003, s.52

Mısır'dan çıkması nasıl açıklanabilirdi? Ayrıca bu portrelerin yapıldığı dönemi takip eden 2000 yıllık klasik Avrupa resmine kıyasla daha çağdaş görünmesi de çok şaşırtıcıdır. Tüm bu soruları yanıtlayabilmek ve portre sahiplerinin kimliklerini saptayabilmek için Fayyum bölgesi ve erken Mısır tarihçesinden bahsetmek gerekmektedir.

Fayyum, Kahire'nin yaklaşık yüz kilometre güneyinde, Mısır'ın batısındaki çöl bölgesinde sığ ve tuzlu bir denizi olan, geniş, yeşil ve verimli bir havzanın ortasında yer almaktadır. Karun Gölü'nün kuzeybatısındaki Fayyum'un doğudan batıya genişliği yaklaşık 60 kilometredir. Eski Mısırlılar bu bölgeyi Mer-Our (Büyük Göl) olarak adlandırmışlardır. Fayyum, Firavunların yönetiminde olduğu M.Ö. 3000-300 tarihleri arasında nüfusu oldukça az olmasına rağmen Mısır'da en erken gıda üretim denemelerinin yapıldığı yerleşim alanlarından biridir. Bununla birlikte Fayyum'da yeterli temiz suyun bulunmayışı nüfusun artmasına engel olmuştur.³ Hanedanlık boyunca önemli bir rol oynayan Fayyum'un kaderi Mısır yönetiminin değişmesiyle çok kültürlü bir yapıya dönüşerek değişmiştir. Mısır, M.Ö. 332 yılında Büyük İskender tarafından fethedilince, başkenti İskenderiye olmuş ve ülke Grek hanedanlarından Ptolemaioslar tarafından yönetilmiştir.⁴

Ptolemaioslar bölgedeki bataklıkları kuruttuktan sonra Nil Nehri'nden kanallar açarak nehirden gelen suyu kullanmaya başlamışlardır. Özellikle firavun krallarından olan Kral III. Sesostris, toprağın verimliliğini sağlayan kanallar ve barajlar yaptırdığı için bu dönemde Fayyum, Mısır'ın en zengin bölgelerinden biri olmuştur.⁵ Bilim adamlarına göre M.Ö. 200 yılında bu bölge dünyanın en zengin tarım alanlarına sahipti ve ülkenin % 10 ile % 20 arası nüfusu bu bölgede yaşamaktaydı. Mısır'ı işgal eden Büyük İskender'in paralı askerleri evlerine dönmek yerine, başta Fayyum bölgesi olmak üzere Mısır'daki birçok bölgeye yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu yüzden Fayyum'a en erken yerleşen Grekler, savaş sonrası kalan gaziler ve üst düzey askerlerdir. Kendilerine bu bölgelerden toprak verilen askerler, bir süre sonra kendi bölgelerindeki yerel yönetim birimlerinde görev alarak, bu bölgelerin yöneticileri olmuşlardır. Greklerin kültür, sanat ve eğitim düzeyi oldukça ileri seviyede olduğu için diğer sosyal alanlarda da kendilerini kabul ettirmişlerdir. Giderek Mısır'ın birçok bölgesinde Grek kültürü yayılmaya başlamış, hatta resmi dilleri Grekçe olarak kabul edilmiştir. M.Ö. I. yy.a gelindiğinde ise Fayyum'da yaklaşık nüfusun yüzde otuzunu Grekler oluşturmaktaydı. Ptolemaiosların hizmetleri sonucunda daha yaşanılır bir yer olan Fayyum'a yerleşen Grekler, yüzlerce yapı inşa ederek bu bölgenin mimarisine de önemli katkılar sağlamışlardır. Bu yapılar arasında kompleks tapınaklar, piramitler, saraylar ve av köşkleri bulunmaktadır. Yaklaşık 300 yıl boyunca bu hanedanlık tarafından yönetilen Mısır, M.Ö. 31 yılında Roma İmparatorluğu tarafından istila edilerek, Roma'nın hâkimiyeti altına girmiştir.⁶ Kimi kral ve kraliçelerinin hem kardeş hem eş oldukları Ptolemaios hanedanının en ünlü üyelerinden son kraliçe VII. Kleopatra, Romalıların Mısır'ı işgal etmesiyle intihar etmiş ve böylece Ptolemaios Hanedanı'nın Mısır'daki egemenliği de son bulmuştur.⁷

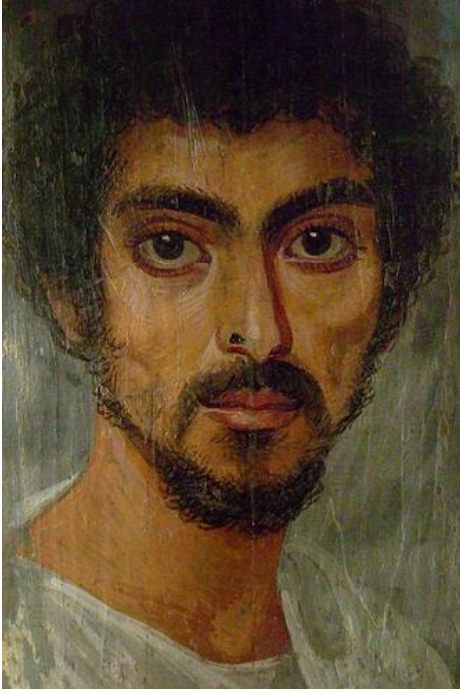
³ Encyclopedia Britannica Online - Egyptian Art and Architecture, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/180644/Egyptian-art-and-architecture> (06. 10. 2010 tarihinde erişilmiştir.)

⁴ B. Borg, a.g.e.

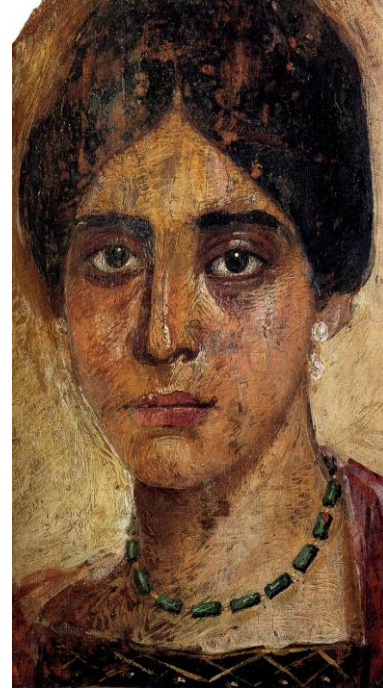
⁵ Lawrence BERMAN-Denise DOXEY-Rita FREED; **Arts Of Ancient Egypt**, Boston: MFA Publications, 2003, s.193

⁶ L. Berman-D. Doxey-R. Freed; a.g.e., s.193

⁷ Fayum Mummy Portraits, http://en.wikipedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits, (06. 10. 2010 tarihinde erişilmiştir.)

Resim 1, Erkek Portresi, Metropolitan Müzesi, 1.2. yy.

Resim 2, Kadın Portresi, 1.2. yy

Romalıların iktidarı ele geçirdiği M.Ö. 31 yılından sonra tüm ülkede Roma yasaları egemen olmuştur. Yöneticilerden, tecimenlerden, toprak sahiplerinden oluşan eski Grek seçkinleri bazı ayrıcalıklarını yitirdilerse de, yerli Mısır halkına oranla yukarı ve orta sınıflardan yurttaşlar olarak toplumdaki konumlarını korumuşlardır.⁸ Grekli askerler Mısır'a yerleştiklerinde yerli kadınlarla evlenmişlerdir. Bu durum toplumsal sınırlarda bir akışkanlığa neden olmuştur. Öyle ki; Greklerin bu evliliklerden olan torunları Romalı yöneticiler tarafından Mısırlı olarak görülmüştür. Roma egemenliği dönemine ait mumyaların diş ve kemik örnekleri incelendiğinde, Fayyum'a erken yerleşenlerin sonradan yerleşenlere oranla Avrupalıdan ziyade daha çok Mısırlılara benzediği ortaya çıkmıştır.⁹

Grek soyundan gelenlerin Romalıların Mısır'a egemen olduğu üçyüzyıllık süre boyunca yaşam biçimlerini ve kültürel miraslarını korudukları bilinmektedir. Fakat Greklerin dini inanışları aynı sürekliliği göstermemiş, bunun yerine Mısır'ın inanç sistemini benimsemişlerdir. Mısırlılar, öldükten sonra ruhun yaşadığına ve o ruhun kendi vücudunu aradığına inandıklarından dolayı mumya yapımına önem vermişlerdir. Grekliler de ölümlerini gömerken Mısır geleneklerinden etkilenerek, ölümlerini mumyalamaya başlamışlardır. Daha sonradan iktidara gelen Romalıları bu geleneği kendi ölümleri için uygulamışlardır. Fakat kendinden öncekilerden farklı olarak mumyaların yüzlerine yerleştirilmiş maskların yerine ölen kişiye ait iki boyutlu mumya portreleri yaptırmışlardır.¹⁰

Özel işlemlerle mumyalanmış bedenin sargılarla sarılmasından sonra, cesedin portresi bu sargılarla cesedin yüz bölgesine tutturulmuştur (Resim 3). İnsan vücuduna benzeyen bir sanduka içine dik bir vaziyette (hayatta olduğu gibi) yerleştirilen ve üzeri mühürlenerek

⁸Tessa KOSTRZEWA; "Fayyum Portreleri", **P Sanat Kültür Antika Dergisi**, İstanbul, Güz:1999 Sayı:15, Sayfa: 6-17

⁹ L. Berman-D. Doxey-R. Freed; a.g.e., s.193

¹⁰ Fayum Mummy Portraits, http://en.wikipedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits, (06. 10. 2010 tarihinde erişilmiştir.)

kimlik bilgileri yazılan mumya, daha sonra mezar odasına yerleştirilmiştir (Resim 4). Genellikle ürperti uyandıran mezar ve ceset görünüşleri, beden bütünlüğünün bozulmasının önüne geçmek için işlemler yapılmış mumyalara dönüştüğünde, yerini tedirginliğe bırakırken, yanlarından çıkan bu portreler kendisini seyredende olağanüstü duygular uyandırmaktadır.

Mumya portreleri, ruhların kendi görünüşlerini kolayca bulabilmeleri amacıyla Greklerin klasik sanat anlayışında üretilmiş yapıtlardır. Her iki kültürden beslenen Fayyum portreleri, bu yönüyle farklı kültürlerden beslenen sanat eserlerinin gücünü ispatlayan yapıtların arasına girmiştir. Tessa Kostrzewa'nın; geçiş dönemini yaşayan bir toplumun karışık, belirsiz ve kozmopolit yapısının ürünleri olarak değerlendirdiği Fayyum Portreleri, Grek kültür mirasının siyasal ve toplumsal düzene damgasını vuran Roma egemenliğinin ve Mısırlıların öldükten sonra başka bir yaşama olan inanışlarının bir arada var olduğu bir dönemin özelliklerini taşırlar.¹¹ Greklerin klasik sanat geleneğiyle Mısırlıların öldükten sonra yaşamın devam edeceği inancının birleşimiyle ortaya çıkan sanat eserleridir.

Resim 3. Üzerine portre yerleştirilmiş mumya, Metropolitan Müzesi, 1.2. yy.

Resim 4. Sandukalı genç adam mumyası, Metropolitan Müzesi, 1.2. yy.

İlk bulunan portrelerin Sakkara hatta Teb kentinden çıkarıldığı bilinmektedir. Özellikle Fayyum'un Hawara ve Antinoopolis şehirlerinde yaygın olan, kusursuz ayrıntılarla resmedilmiş bu şaşırtıcı portreler, eski Mısır'a yerleşmiş olan Grek ve Romalı kişileri betimlemektedir. 1615 yılında İtalyan kâşif Pietro della Valle Mısır'ı ziyaret eden ve bu mumyaları keşfeden ilk Avrupalıdır. Eski Mısır'a olan ilgileri artarak sürmesine rağmen

¹¹ T. Kostrzewa; a.g.e. Sayfa: 6-17

Avrupalılar XIX.yy.a kadar bu portrelerden haberdar olmamışlardır. 1820'de Minotuli Baronu bir Alman koleksiyoner için birçok mumya portresi toplamıştır. Fakat bu portrelerin de içinde olduğu yük gemisi diğer Mısır'a ait sanat eserleriyle birlikte Kuzey Denizi'nde kaybolmuştur. 1827 yılında Léon de Laborde, Memphis'de bulunduğu düşünülen ve bugün biri Louvre Müzesi diğeri British Museum'da sergilenen iki portre getirmiştir. 1828-1829 yıllarında ise; Fransız oryantalist Kaşif Jean-François Champollion, Mısır'a gittiğinde çok daha fazla sayıda mumya resimleriyle Floransa'ya geri dönmüştür. Labarda'nın getirdiği portrelere olan benzerliği bu portrelerin aynı ya da benzer kaynaktan üretildiğini akla getirmektedir. 1820'li yıllar boyunca Mısır'daki İngiliz başkonsolosu Henry Salt, Paris ve Londra'ya çok daha fazla portre göndermiştir. Onların bazıları uzun süre Teb Valisi Pollios Soter'in aile üyeleri olarak düşünülmesine rağmen bu bilgi ispat edilememiştir.¹²

Günümüze değin gelen tüm portreler mezarlarda bir arada iken, sergileme mekânlarında birbirlerinden ayrılmışlardır. Bugün mumya portreleri dünyanın farklı bölgelerindeki önemli arkeoloji müzelerinin hepsinde sergilenmektedir. Paris Louvre Müzesi, British Museum, İskoçya Kraliyet Müzesi, New York Metropolitan Müzesi Fayyum portrelerinin sergilendiği önemli sanat müzelerinden bazılarıdır. Araştırmalara göre bu resimler boyanırken Yeni Ahit'in ilk dört kitabı olan İnciller yazılmaktaydı.¹³ Fayyum Portreleri, o dönemden günümüze değin gelebilen en iyi korunmuş yapıtlardır. Resimlerin günümüze değin bozulmadan gelmelerinin en önemli nedenlerinden birisi de Mısır'ın iklim özellikleridir. Sıcak ve kuru hava atmosferin etkilerinden koruduğundan, çürüme ve bozulma kendiliğinden önlenmiştir.

Fayyum portrelerini yapan ressamın bazılarının Büyük İskender'in Mısır'ı fethetmesinden sonra Grek krallarının Mısır yönetimine geçmesiyle İskenderiye gibi şehirlere yerleşen ve buralarda çalışan Grekler olduğu bilinmektedir. Ressamlar tıpkı antik Yunan döneminde olduğu gibi sanatçıdan ziyade zanaatkâr olarak görülmekteydi. Plinius'un "Natural History (Doğal Tarih)" adlı yapıtının 35. bölümünde Roma resmi üzerine verdiği bilgilerden yola çıkarak portre sanatına ilişkin ilk örneklerin Antik Roma dönemine tarihlendiğini söyleyebiliriz. Plinius, söz konusu bölümde İmparator Augustus döneminde yaşamış olan ressamlardan Iaia (Iaia of Kyzikos) isimli bir kadın ressamın portre ressamlığı yaptığından bahseder. Iaia'nın kendi portresi dışında çoğunlukla kadın portreleri yaptığını belirten Plinius, bu ressamın oldukça üretken olduğunu ve yapıtlarının yüksek fiyatlarda alıcı bulunduğunu da ifade eder.¹⁴ Gombrich'e göre ise; canlı ve gerçekçi görünümüyle izleyiciyi hâlâ etkileyen bu portreler, ucuza çalıştırılan iddiasız ustaların ellerinden çıkmıştır.¹⁵ Fakat portrelerdeki doğal görünüm ressamın anatomiye hâkim olduğu, yakaladığı üç boyutlu görünüm ise iyi ölçüde ışık-gölge bilgisine sahip olduğunun göstergesidir.

Fayyum portrelerinin çoğunluğu meşe, limon, çınar, selvi, sedir, incir ve narenciye gibi dışarıdan getirilmiş sert ağaçlardan yapılmış panel ya da levhaların üzerine resmedilmiştir.¹⁶ Ağaçlar kalınlığı yaklaşık 1,5 cm olan ince paneller halinde kesildikten sonra zımparalanarak pürüzsüz hale getirilmiştir. Bitirilen paneller bedeni saran sargı bantlarının arasına, mumya

¹² B. Borg, a.g.e.

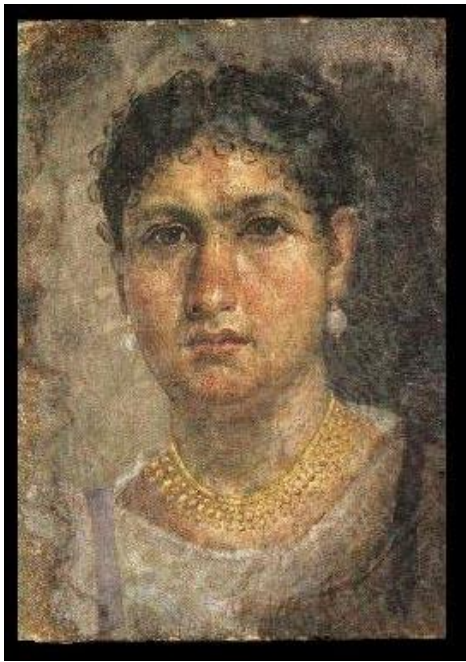
¹³ J. Berger; a.g.e., s.51-60

¹⁴ Canan BAYER,; "Antik Roma'dan XX. Yüzyıla Değın Portre I", (06. 10. 2010 tarihinde <http://www.lebriz.com/pages/lis.aspx?lang=TR&sectionID=12&articleID=137> adresinden erişilmiştir.)

¹⁵ E.H. GOMBRICH, **Sanatın Öyküsü**, (Çev. Erol - Ömer Erduran), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, s.124

¹⁶ B. Borg, a.g.e.

açıldığında yüzü direkt görülecek şekilde yerleştirilmiştir. Ahşap yüzeyler resme başlanmadan evvel astarlanarak resme hazırlanmıştır. Genellikle figürler monokrom renklerle süslenmiş bir arka plan üzerine bir büst gibi tasvir edilmiştir. İki türlü resmetme tekniği kullanılmıştır: Biri esas medyumu sıcak balmumu olan, diğeri ise su bazlı tempera tekniğidir. Ankostik olarak da bilinen ilk teknikte; renk verici maddelerle sıcak balmumu karıştırılarak boya hazırlanmıştır. Boyaların içerisine az miktarda yağ da eklenmiştir.¹⁷ Hazırlanmış renkler ahşap panoya sürüldükten sonra, fırça izlerinin eriyip düzgün bir tabaka oluşturacak şekilde birbiriyle kaynaşması için üzerlerinden ısıtılmış bir metal geçirilmiştir.¹⁸ Sıcak balmumu ile resim yapma tekniği parlak renkli resimleri üretmek için Mısır'da kullanılan bir Grek metodudur. Renkleri uygulamak için koter ve fırça, renkler arasındaki geçişi sağlamak için de ısıtılarak kullanılan kestrum adlı mala görünümü ağır bir alet kullanılmıştır. Kimi portrelerde kirpik gibi detaylar, henüz soğumamış balmumunun ince sert uçlu bir aletin bastırılıp çektirilmesiyle oluşturulmuştur.¹⁹ Resme doku ve kabarıklık veren sıcak balmumu yöntemi, renklerin daha kalıcı ve canlı olmasını da sağlamıştır. Bu yöntem ile yapılan portreler zengin renk kullanımı, parlak renkler arasındaki güçlü kontrasttan dolayı oldukça dikkat çekmekte ve temperaya oranla daha geniş fırça dokunuşları nedeniyle de empresyonist bir etki uyandırmaktadır. Tempera tekniğiyle yapılmış portrelerdeki renk tonları ince fırça sürüşleriyle elde edildiğinden yumuşak geçişlere, içine beyaz katılmış renkler kullanıldığından mat bir görünüme sahiptir. Pigmentlerin çoğu ağaç kökleri ve çivit gibi doğal maddelerden elde edilmiştir.²⁰ Bazı portrelerde mücevher ve baştaki çelenkleri tasvir etmek için yaprak altın da kullanılmıştır.

Resim 5. Genç Kadın Portresi, M.S. 2. yy.

Resim 6. Kadın Portresi, M.S. 1.2. yy.

¹⁷ B. Borg, a.g.e.

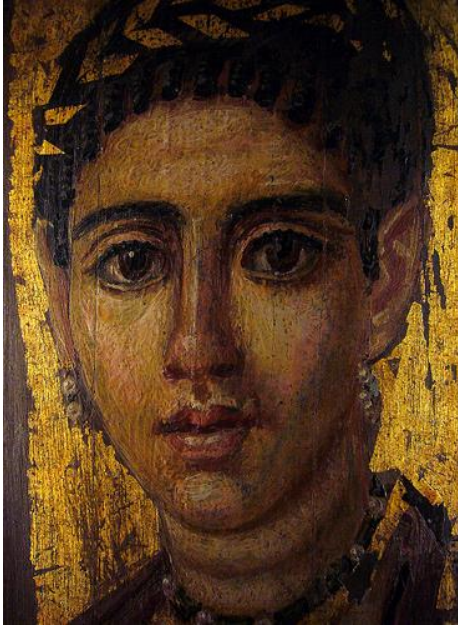
¹⁸ T. Kostrzewa; a.g.e. s.17

¹⁹ B. Borg, a.g.e.

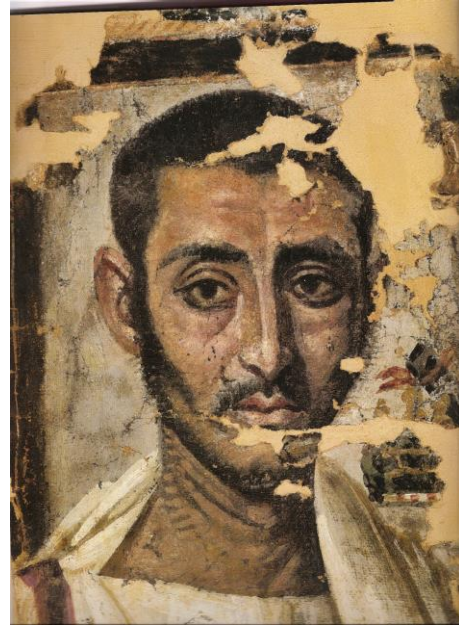
²⁰ B. Borg, a.g.e.

Fayyum portreleri, Mısır sanatından ziyade Klasik Yunan sanatı ve Roma etkilerini yansıtırlar. Mumyaların içine kondukları sandukalara Grek alfabesiyle kişinin adının yanı sıra bazen meslekleri de yazılmaktaydı. Yazıtlara göre, portrelerdeki kişiler çoğunlukla varlıklı üst sınıfa ait askerler, üst sınıf din adamları ve hükümete çalışan memurlardan oluşmaktadır. Portresi yapılan kişilerin Mısırlı, Grek ya da Romalı olduğuna dair kesin bilgiler olmamasına rağmen yazıtlarda Mısır, Grek ve Roma kökenli isimler yazılmıştır. Yazıtlardaki bilgilerin idealleri mi yoksa gerçekleri mi yansıttığı net olmamakla birlikte en azından mesleklerinin kesin olduğu düşünülmektedir.

Herkesin mumya portresi yaptırmaya gücü yetmediği çıkarılan portresiz mumyalardan anlaşılmaktadır. Bulgulara göre açılan mumya mezarlarından sadece yüzde bir ya da ikisinin portresi bulunmaktaydı. Portrelerin bu denli yüksek fiyatlı olmasının nedeni ressamın emeğinden ziyade Mısır dışından getirilen malzemelerin oldukça pahalı olması ile açıklanmaktadır.

Resim 7. Genç Kadın Portresi, M.S. 2.yy.

Resim 8. Erkek Portresi, M.S. 2.yy.

Portrelerde Grek ve Romalı yöneticilerin etkileri açıkça izlenebilir. Özellikle farklı şekillerde tasvir edilen saç şekilleri Romalılara ait özellikler taşımaktadır. Bu saç şekilleri dönemin modası hakkında bilgi vermesi bakımından da önemlidir. Aynı unsurlar heykelerde de görülmektedir. Erkekler kıvrıkcık saç ve kısa sakallarıyla betimlenirken, kadınların saç şekilleri genellikle kalın buklelerden ya da gevşek topuzlardan oluşmaktadır. Saç şekilleri gibi kıyafetler de Roma modasını yansıtmaktadır. Erkek ve kadınlar iç giysi olarak ince bir tunik, üzerine de bir pelerin giymiştir. Tunikler kadınlarda renkli iken, erkeklerde çoğunlukla beyaz renktedir. Tuniklerin üzerinde sıklıkla kırmızı, açık yeşil, altın rengi ve koyu tonlarda dekoratif bir şerit bulunmaktadır. Çoğunlukla kadınlar ve çocuklar mücevherlerle tasvir edilmiştir. Mücevherler Grek Roma tarzını yansıtan basit altın zincirler ve büyük halkalardan oluşmaktadır. Bu takılar değerli taşlardan zümrüt, akik, lal, ametis, nadiren de incilerden

oluşturmuştur.²¹ Erkekler ise sıklıkla özenli ve ayrıntılara dikkat edilmiş kıyafetler içerisindeydirler. Her iki cinsiyette olmasına karşın çoğunlukla erkeklerin başlarında defneyapraklarından örölmüş bir çelenk bulunmaktadır. Erkek portrelerinin bir kısmında görölen kılıç, topuz gibi silahlar bu kişilerin Roma ordusunun üyelerinden olabileceğini göstermektedir. Aslında portrelerde farklı saç ve sakal stillerine rağmen ifadelerde hissedilen benzerliklerin sebebi, tasvir sürecinde kalıplaşmış ve tekrarlayan yöntemlerin kullanılması olarak açıklanabilir. Portrelerdeki ayrıntılar çıkarıldığında tek bir yüz formunun ortaya çıktığı görölmektedir.

Portreler genellikle baş ve üst gövdesi görölen tek bir kişiye aittir ve büyük çoğunluğu, tam cepheden modelin tüm yüzünün betimlendiği, doğrudan izleyiciye bakan bir görünüme sahiptir. Gerçekçi natüralist bir üslupla yapılmış olan portreler, özel ve kişisel bir biçimde, giderek modelin tinsel özelliklerinin okunabildiği imgeler olarak izleyiciyi etkilemektedir. Yapılma amacı ölüm yolculuğunda kişiye eşlik etmesi olan bu portrelerin sahipleri hep yoğun bir ruh hali içerisindeydirler. Portrenin sahibi öleceğini bilir, bu yüzden neşeli değildir, aksine üzgün ya da derin bakar bizlere, gözleri kocaman kocamandır. Genellikle ölmeye yakın zamanlarda muhtemelen hasta haliyle modellik yapması da portre sahiplerinin buruk bir ruh hali yansıtmalarının sebebidir. İzleyici ilk kez bir Fayyum portresiyle karşılaştığında, yüzlerdeki sükûnet izleyiciyi kısa bir süre durdurur ve sonra düşündürür. Bu portreler izleyende sahiplerini kaybetmiş ya da terk edilmiş eski bir eve girip, eski ev sahiplerinin albümlerindeki fotoğraflara baktığımızda bir zamanlar yaşayan insanların artık yaşamadıklarını kavradığımız o andaki hissettiklerimizle özdeş duygular uyandırmaktadır. Portre direkt kendisini izleyen bizlere adeta şunları söylemekte: Beni unutma! Bir zamanlar ben de yaşıyordum. Tıpkı senin gibi! Fayyum Portreleri; yitip gitmiş bir dünyanın bir anlık da olsa gözümüzde canlanmasını olanaklı kılmaktadır. Bu portreler, bizden binlerce yıl önce yaşamış olan farklı ulus, kültür ve inançlardan insanların, artık yaşamıyor olsalar da bir zamanlar bu dünyada tıpkı bizler gibi yaşamış olduklarını kavramamızı sağlar; yaşamın bizlere bir armağan olduğunu ve her zaman da öyle olacağını doğrularlar. O nedenledir ki portreleri yapılan kişilerin bakışları günün birinde yitip gideceği bilinen hayat üzerinde yoğunlaşır.²²

Fayyum portrelerindeki asıl sihir gözlerdedir. Gözler yüze oranla daha büyük yapıldığı için ifadeye güç katmış, izleyiciyi içine çekerek izleyende etkileyici bir izlenim bırakmaktadır. Bu resimler izleyenler için yapılmamıştır. Onları büyüleyici kılan en önemli unsur da budur. Ölüm yolculuğunda kişiyle birlikte öbür dünyaya yolculuğa çıkacak olması portre yapılırken kişinin en yoğun duyguları bir arada yaşamasına neden olmuştur. Ressamın da portreyi yapma nedeninden ötürü benzer duyguları paylaşarak, ifadeyi öne çıkarma isteği taşıdığı aşikârdır. Binlerce yıl geçmesine rağmen portrelerden karakterleri ve ruh hallerini okuyabilmek ve ifadelerin bu denli tanıdık gelmesi; aynı şey başımıza geldiğinde benzer duyguları hissedecek olmamızdandır. Belki de bu portrelerde kendi ifademizin benzerlerini görmek bizi bu denli şaşırtmaktadır.

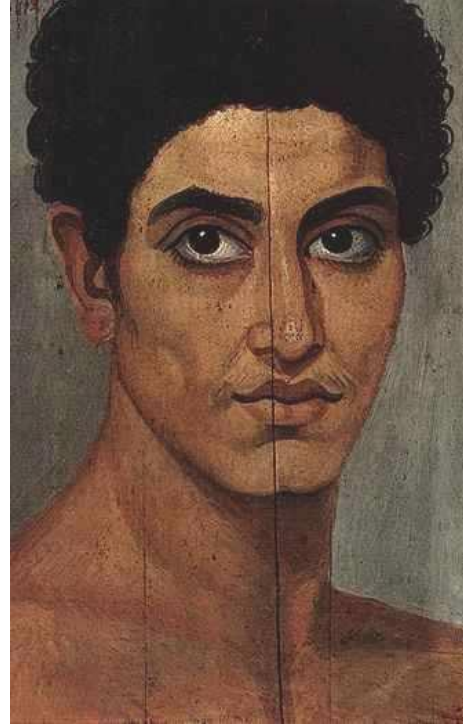
²¹ B. Borg, a.g.e.

²² C. Bayer, a.g.e.

Resim 9. Çocuk Portresi, M.S.1 yy.
Metropolitan Müzesi

Resim 10. Genç Müzisyen Portresi, M.S.1 yy

Fayyum portrelerinde çoğunlukla genç insanlar, hatta çocuklar betimlenmiştir. Ölümü yaklaşmış kişilerin görünüşleri olarak nitelediğimiz bu portreler, insanların genç görümlü olmasıyla çelişiyor gibi görünse de antropologların yakın geçmişteki araştırmalarına göre eski dönemlerde Mısır halkının ortalama yaşam süresinin yaklaşık 30-35 yıl olması bu durumu açıklamaktadır. Genel inanişaya göre portreler, kişiler henüz hayatta iken kendi evlerinde resmedilmiştir. Fakat sonradan çıkarılan mumyalarda cesedin portresinin tabut ya da kefenin üzerine yapıldığı örnekler de rastlanmıştır. Bu durum portrenin kişi öldükten hemen sonra portresinin yapılabildiğini de ispat etmektedir. Resim 9, Bir Yunan ismi olan Eutyhes adlı genç bir erkek çocuğa aittir. Bu isim Latince iyi, şanslı ve mutlu anlamına gelmektedir. Muhtemelen M.S. 50-100 dolaylarında henüz çok gençken ölen bu çocuk isminin anlamı gibi çok da şanslı değildi. Resim 10 ise, portresi tasvir edilen genç adam Diyojen adlı flüt çalan bir müzisyen ve muhtemelen bir Yahudi'ye aittir. Genç adamın kim olduğu küçük bir ahşap levha üzerine resmedilmiş bu portrenin arkasına mürekkeple yazılmıştır ve tanımlama şu şekilde devam etmektedir: “O bir flüt müzisyeni. Arsinoe'nin şehrinde doğdu ve Hawara'da yaşadı”,²³ Gerçekte yaşayan bir insanın gözleri ve bakışlarına sahip olan bu genç adam, oldukça düşünceli ve ağırbaşlı bir görünümü yansıtmaktadır. Bu resim diğer birçok Fayyum portresinde olduğu gibi biraz yıpranmış, tam ortasından geçen bir çatlak bulunmaktadır. Fakat portre o denli karakteristik ve ifade o denli etkileyici ki bu bir kusur olarak dahi görülmemektedir.

²³ Michael LAHANAS, The Mysterious Fayum Portraits, 06.10.2010 tarihinde <http://www.mlahanas.de/Greeks/Arts/Fajum.htm> adresinden erişilmiştir

İmgeler başlangıçta orada bulunmayan şeyleri gözde canlandırmak amacıyla yapılmış zamanla canlandırdığı şeyden daha kalıcı olmuş varlıklardır. Bu tespitten hareketle bir nesnenin, kişinin ya da konunun bir zamanlar nasıl görüldüğünü betimleyen imge, daha sonra kendisini yapan kişinin görüşünün de eklendiği bir kayıt olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden dönemini yansıtan önemli belgeler olarak görülebilirler. Fayyum portreleri bu yorumu çok güçlü bir şekilde örneklendiren önemli yapıtlardandır. Birçoklarına göre Fayyum portrelerinin dönemine ait bilgileri barındıran belgeler olarak değerlendirilmesi onların birer sanatı yapıtı olduğu fikrine gölge düşürmektedir. Fakat geçmiş aydınlatan önemli belgeler olmasının yanı sıra yüksek kalitedeki biçimlendirme ve yapıtlarındaki ustalık onları çağlar üstü sanat yapıtlarına dönüştürmüştür.

KAYNAKÇA:

- BERGER, John. (1986). **Görme Biçimleri**. (Çev.Yurdanur Salman), İstanbul: Metis Yayınları
- BERGER, John. (2003), **The Shape of a Pocket**, New York, Pantheon Edition
- BERMAN L., DOXEY D., FREED R. E., (2003). **Arts Of Ancient Egypt**, Boston: MFA Publications
- GOMBRICH, E.H.(2007), **Sanatın Öyküsü**, (Çev. Erol - Ömer Erduran), İstanbul: Remzi Kitabevi
- JANSON, H.W. ve ANTHONY, F. (1997), **History of Art**, Fifth Edition Revised, Thames and Hudson
- KOSTRZEWA, Tessa (Güz:1999), "Fayyum Portreleri", **P Sanat Kültür Antika Dergisi**, Sayı:15, Sayfa: 6-17

İNTERNET KAYNAKLARI

- BAYER, Canan. (2007). Antik Roma'dan XX. Yüzyıla Değın Portre I, 15 Mart 2012 tarihinde www.lebriz.com adresinden erişilmiştir.
- Encyclopedia Britannica Online - Egyptian Art and Architecture, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/180644/Egyptian-art-and-architecture> (06. 10. 2010 tarihinde erişilmiştir.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits adresinden erişilmiştir. E.T. 06.10.2010
- Today We Learn About The Fayyum... <http://kayvman.blogspot.com/2007/10/okay-class-today-we-learn-about-fayyum.html> adresinden erişilmiştir. E.T. 06.10.2010
- BORG, B. (2009). Painted Funerary Portraits, 06.10.2010 tarihinde <http://escholarship.org/uc/item/7426178c#page-8> adresinden erişilmiştir.
- Fayyum mummy portraits, 06.10.2010 tarihinde <http://gerryco23.wordpress.com/2009/01/31/fayyum-mummy-portraits/> adresinden erişilmiştir.
- LAHANAS, Michael, The Mysterious Fayum Portraits, 06.10.2010 tarihinde <http://www.mlhanas.de/Greeks/Arts/Fajum.htm> adresinden erişilmiştir.